

บทที่ 7

บทสรุป

ความหลากหลายของวิวัฒนาการในการจัดการน้ำ กรณีเหมืองฝายวังไฮ กลุ่มน้ำเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกรณีตัวอย่างของการจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำขนาดเล็ก ที่อยู่ภายใต้โครงกรอบของความเชื่อมโยงและความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกชุมชนอย่างมีพลวัต ส่งผลให้ข้อถกเถียงเรื่องทางเลือกในการจัดการน้ำในลุ่มน้ำเชียงดาวกลายเป็นส่วนหนึ่งของข้อถกเถียงสำคัญเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำสำหรับประเทศไทย ผลจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่าประเทศไทย ในฐานะ “รัฐชาติ” ไม่สามารถที่จะอยู่ในสถานะที่จะปกป้องผลประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นอันเนื่องมาจากนโยบายการจัดการทรัพยากรแบบเปิดโอกาสให้เกิดการแย่งชิง “ทุนชีวิตและวัฒนธรรม” จากคนท้องถิ่นและสร้างความหายนะให้แก่ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างสูงและรัฐไทยได้ตกอยู่ในอาณัติของเงื่อนไขผูกพันจากเงินกู้ที่รัฐบาลต้องปฏิบัติตามจากธนาคารเพื่อการพัฒนาเซีย ด้วยเหตุดังนี้จึงก่อให้เกิดความหลากหลายของวิถีคิดทั้งโต้แย้ง ต่อต้าน เห็นด้วย ร่วมมือ และวิพากษ์วิจารณ์นโยบายการจัดการน้ำระดับประเทศที่ได้รับอิทธิพลดังกล่าว โดยมี “เหมืองฝายวังไฮ” เป็นหลักฐานและข้อพิสูจน์การจัดการน้ำที่เป็นธรรมและสมดุลต่อระบบนิเวศน์ ผ่านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันยาวนานเพื่อยืนยันสิทธิของชุมชนลุ่มน้ำเชียงดาวและสร้างข้อเสนอทางเลือกในการจัดการน้ำที่มีลักษณะเฉพาะของบริบทท้องถิ่นโดยการสร้างความหมายการจัดการน้ำในลักษณะของการจัดการร่วมเพื่อการอนุรักษ์บนพื้นที่หน้าหมู่บ้านในรูปแบบของเครือข่ายหมู่บ้านที่ตั้งอยู่สองฟากฝั่งแม่น้ำ

ผลจากการศึกษาสามารถสรุปได้ 3 ประเด็น คือ 1) ข้อค้นพบจากการศึกษา 2) ข้อเสนอสนับสนุนและข้อโต้แย้งเชิงทฤษฎี และ 3) ข้อเสนอต่องานพัฒนาสังคม ดังต่อไปนี้

7.1 ข้อค้นพบจากงานศึกษา

จากการศึกษาพบว่าความเปลี่ยนแปลงของบริบททางด้านทุน รัฐ และ ตลาด เป็นตัวรุกสำคัญที่มีผลต่อวิถีคิดเรื่องการจัดการน้ำ โดยผู้ศึกษาพบว่า

ประการแรก ตักยภาพในวิถีคิดเรื่องการจัดการน้ำฝายวังไฮ

วิถีคิดเรื่องกรรมสิทธิ์ของผู้ใช้น้ำเหมืองฝายวังไฮ

วางอยู่บนพื้นฐานวิถีคิดเรื่องสิทธิส่วนรวม การแบ่งปันและความเป็นธรรมในการใช้น้ำ ตามความจำเป็น ซึ่งชาวบ้านในกลุ่มน้ำเชียงดาวมีสิทธิในการจัดการน้ำทั้งในระดับครัวเรือน ระดับชุมชนและเครือข่ายระหว่างหมู่บ้านที่ต้องร่วมกันดูแลรักษา ฐานคิดแบบชาวบ้านเช่นนี้นักพัฒนาเอกชนและนักวิชาการสายสิทธิชุมชนนำไปต่อยอดและพัฒนาเป็นข้อเรียกร้องโดยการทำงานในลักษณะของเครือข่ายร่วมกันโดยผนวกรวมคณะกรรมการเหมืองฝายวังไฮเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายชาวบ้านกลุ่มน้ำภาคเหนือ โดยนักพัฒนาเอกชนทำหน้าที่เป็นผู้จัดกระบวนการ เปิดเวทีประชุมกลุ่มย่อยทั้งรูปแบบทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อให้ชุมชนกลุ่มน้ำเชียงดาวโดยเฉพาะคณะกรรมการเหมืองฝายวังไฮที่มีประสบการณ์ในการจัดการน้ำโดยตรงเอาวิถีคิดและความรู้ชุดนี้ออกมาได้แย้งกับแนวคิดการจัดการน้ำของภาครัฐ ทั้งยังอิงความชอบธรรมจากประวัติศาสตร์ความเป็นมาและพัฒนาการของฝายวังไฮที่อยู่คู่ชุมชนชาวล้านนามากกว่าพันปี โดยมีข้อเรียกร้องว่าหากรัฐต้องการจัดทำนโยบายการจัดการน้ำรัฐจะต้องฟังและให้สิทธิแก่คณะกรรมการเหมืองฝายวังไฮเข้าร่วมกำหนดนโยบายในการจัดการน้ำทั้งในระดับชุมชน ระดับเครือข่ายและระดับประเทศ ภายได้ข้อถกเถียงดังกล่าวงานศึกษานี้พบว่าถึงแม้รัฐจะใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำประชาพิจารณ์เรื่อง พรบ. น้ำ แต่ยังไม่ให้ความสำคัญกับคณะกรรมการเหมืองฝายวังไฮเข้าร่วมในฐานะผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในการจัดการน้ำอย่างแท้จริง ถ้าเปรียบเทียบกับนักวิชาการที่มาจากภาคราชการหรือเจ้าหน้าที่ชลประทานที่รัฐจะรับฟังมากกว่า นอกจากนี้วิวาทะเรื่องกรรมสิทธิ์ในการจัดการน้ำยังผูกโยงไปกับนโยบายการเกษตรและเงื่อนไขของเงินกู้ซึ่งเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ใหญ่กว่าการเรียกร้องให้คณะกรรมการเหมืองฝายวังไฮเข้าไปมีส่วนร่วมในคณะกรรมการจัดการน้ำระดับต่างๆ เท่านั้น การปฏิเสธวิธีการบริหารจัดการสิทธิในน้ำแบบกำหนดโดยทุนนิยมข้ามชาติจึงต้องคิดยุทธวิธีใหม่ๆ ไม่เฉพาะเพียงแต่ในระดับรัฐเท่านั้นแต่ยังขยายตัวไปสู่เวทีถกเถียงเรื่องสิทธิการจัดการน้ำที่ข้ามท้องถิ่นและพรมแดนรัฐชาติของไทย ลาว พม่า เวียดนามและจีน ซึ่งในประเทศไทยพบว่ามีเครือข่ายคณะทำงานประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนและคณะทำงานติดตามผลกระทบจากโครงการเงินกู้อดีติเป็นแกนนำสำคัญในการออกมาวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดของรัฐในเรื่องสิทธิในน้ำ

จากงานศึกษานี้ยังพบข้อถกเถียงในมุมมองทางวิชาการในเรื่องสิทธิในการจัดการน้ำ 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ 1) นักวิชาการกลุ่มที่มีวิถีคิดเรื่องสิทธิในการจัดการน้ำเชิงเดี่ยว ซึ่งมาจากพื้นฐานของวิถีคิดที่มองการจัดการน้ำแบบบรรทัดประโยชน์สูงสุด (Utilitarianism) โดยมองการใช้น้ำเป็นปริมาณของมวลน้ำ ปริมาณของพื้นที่ต่อประชากร เป็นต้น ทำให้แยกสิทธิออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ สิทธิรัฐและสิทธิเอกชน โดยสิทธิดังกล่าวสามารถจำหน่ายโอนได้ในตลาด นอกจากนั้นยังมี

ข้อเสนอให้มีการเก็บเงินค่าบำรุงชลประทานและค่าใช้น้ำตามปริมาณการใช้ อันเป็นที่มาของประเด็นถกเถียงว่าวิธีคิดเช่นนี้จะทำให้เกษตรกรเป็นผู้เสียผลประโยชน์เพราะสิทธิการใช้น้ำตามจารีตของชาวล้านน่านั้นเป็นสิทธิชุมชนและเป็นสิทธิในเชิงซ้อน ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของนักวิชาการกลุ่มที่ 2) กลุ่มนี้มองว่าสิทธิในการจัดการน้ำมีลักษณะที่หลากหลาย มุมมองต่อน้ำมีลักษณะที่เป็นประโยชน์ร่วมของคนในชุมชน (Communitarianism) สิทธิจึงมีหลายแบบทั้งสิทธิชุมชน สิทธิรัฐและสิทธิปัจเจก ดังนั้นจึงพิจารณาว่าวิธีคิดเรื่องสิทธิเชิงเดียวในการจัดการน้ำจะทำให้ขาดการมีส่วนร่วมของกลไกที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นชุมชน รัฐและตลาด เพราะว่าการใช้น้ำไม่ได้ใช้ในภาคใดภาคหนึ่งแต่มีการใช้ทั้งภาคเมือง อุตสาหกรรม เกษตร และการปรับสมดุลของสภาพสิ่งแวดล้อม เพราะฉะนั้นวิธีคิดเชิงเดียวโดยการใช้กลไกรัฐและตลาดเพื่อจัดการน้ำจึงเป็นวิธีคิดที่ผิดพลาดและเอาผิดเอาเปรียบเกษตรกรที่จำเป็นต้องใช้น้ำในปริมาณมากเพื่อผลิตอาหารราคาถูกเลี้ยงคนในภาคเมืองและภาคอุตสาหกรรมซึ่งได้กำไรสูงจากการทำธุรกิจ

ประสิทธิภาพขององค์กรเหมืองฝายวังไฮ

จากการศึกษาการจัดองค์กรเหมืองฝายวังไฮในกลุ่มน้ำเชียงดาวพบว่าการจัดการองค์กรของกลุ่มผู้ใช้น้ำจึงต้องยึดกติกาและประเพณีชุมชนเป็นสำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากสมาชิกทุกคนมีความสำคัญในฐานะผู้ร่วมใช้น้ำในเหมืองฝายเดียวกัน เคารพประเพณีและพิธีกรรมเดียวกัน การบริหารจัดการกลุ่มเหมืองฝายจึงแบ่งตามความสะดวกของชาวบ้านในกลุ่มน้ำเชียงดาวเป็นหลักโดยให้แต่ละหมู่บ้านคัดเลือกแก่เหมืองของตนเองหมู่บ้านละ 1 คนเพื่อเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการเหมืองฝายมีการจัดทำบัญชีอย่างง่ายตามความเข้าใจแต่รู้ว่าจะรับจ่ายอย่างไรเท่าไร มีการชี้แจงกฎระเบียบรายรับรายจ่ายและการจัดแบ่งสรรการทำงานเหมืองฝาย

อย่างไรก็ตามเมื่อรัฐกู้เงินจากธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชียส่งผลให้ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขเงื่อนไขอันได้แก่ การปรับโครงสร้างราชการก่อให้เกิดองค์กรรวมศูนย์การจัดการน้ำที่เข้มข้น อันได้แก่ “กรมทรัพยากรน้ำ” มีหน้าที่เร่งรัดการออกพระราชบัญญัติน้ำ การจัดตั้งคณะกรรมการน้ำระดับชาติและระดับลุ่มน้ำสาขาทั่วประเทศ วิธีของรัฐในการจัดตั้งองค์กรผู้ใช้น้ำระดับประเทศและระดับลุ่มน้ำสาขานั้นได้รับการท้วงติงจากเครือข่ายองค์กรชาวบ้านลุ่มน้ำภาคเหนือและองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่ามีลักษณะของการรวมศูนย์อำนาจในการจัดการน้ำ และมีสัดส่วนของจำนวนข้าราชการที่ไม่ได้มาจากเกษตรกรสูงกว่าจำนวนสัดส่วนของผู้ใช้น้ำโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเหมืองฝายทั้งนี้องค์กรพัฒนาเอกชนและเครือข่ายองค์กรชาวบ้านลุ่มน้ำภาคเหนือมีข้อเสนอให้รัฐพิจารณาเพิ่มสัดส่วนของคณะกรรมการน้ำแห่งชาติให้มีจำนวนเกษตรกรหรือผู้ใช้น้ำเข้ามาเป็นคณะกรรมการมากขึ้น รวมถึง

การพิจารณาเรื่องการจัดการลุ่มน้ำให้แบ่งการจัดการน้ำในเขตลุ่มน้ำย่อยทั้งนี้เนื่องจากการแบ่งการจัดการออกเป็น 25 ลุ่มน้ำนั้นเป็นวิธีคิดในเชิงปริมาณและพื้นที่ทางกายภาพเป็นหลักซึ่งไม่สอดคล้องกับระบบภูมิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ

จากการศึกษายังพบว่ามีแนวคิดของนักวิชาการแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ

1) นักวิชาการกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับการสนับสนุนองค์กรชาวบ้านในการจัดการน้ำ โดยมีนัยสำคัญที่สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสิทธิชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น นักวิชาการกลุ่มนี้มองว่าชาวบ้านหรือกลุ่มเหมืองฝายเป็นผู้เชี่ยวชาญ มีความเข้าใจต่อระบบนิเวศน์ท้องถิ่นมากกว่าจะปล่อยให้ทางราชการเป็นผู้กุมอำนาจและความรู้ในการจัดการน้ำ ตรงกันข้ามข้าราชการจะต้องเข้าไปเรียนรู้และทำความเข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้านและออกกฎหมายเข้ามารับรองสิทธิขององค์กรท้องถิ่นในการจัดการน้ำโดยเฉพาะกลุ่มเหมืองฝาย ส่วนกลุ่มที่ 2) นั้น มองว่าการจัดการน้ำควรเป็นการจัดการในรูปแบบของพหุภาคี (Co-management) เนื่องจากมองว่าทรัพยากรน้ำไม่ใช่ของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง “น้ำ” มีความจำเป็นต่อ ชีวิต ธุรกิจ อุตสาหกรรมและท้องถิ่น ฉะนั้นจึงเสนอให้มีการจัดการน้ำร่วมกันระหว่างผู้ได้เสียผลประโยชน์ในการจัดการน้ำ โดยวางอยู่บนพื้นฐานของหลักการประชาธิปไตย และยังมีข้อเสนอในด้านที่สอดคล้องกับกลุ่มแรกคือให้รัฐรับรองสิทธิขององค์กรท้องถิ่นในการจัดการน้ำ ไม่รวมศูนย์วิธีคิดในการจัดการน้ำไว้ที่หน่วยงานของรัฐซึ่งก่อให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตร เนื่องจากรัฐมักจะเลือกใช้น้ำอุดหนุนภาคอุตสาหกรรมเพราะมองว่าให้ผลประโยชน์ในทางธุรกิจที่สูงกว่า ถึงแม้ว่ากลุ่มที่ 3) จะมีแนวคิดที่เสนอให้รวมศูนย์การจัดการน้ำไว้ภาครัฐเนื่องจากมีมุมมองว่าองค์กรในการจัดการน้ำของราชนั้นมีอยู่หลากหลาย กระจายไปตามหน่วยงานและกระทรวงต่างๆ ทำให้ไม่สามารถจัดการน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงเสนอให้รวมหน่วยงานการจัดการน้ำไว้ที่หน่วยงานเดียว ก่อให้เกิดข้อวิจารณ์ว่าการจัดการน้ำลักษณะรวมศูนย์การจัดการน้ำจะทำให้รัฐสามารถคำนวณน้ำในเชิงปริมาณได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องแบบวิธีคิดทางการตลาด นอกจากนั้นการแบ่งลุ่มน้ำออกเป็น 25 ลุ่มน้ำ ยังเหมาะกับการคำนวณผลประโยชน์จากการจัดการน้ำเนื่องจากการเอาตัวเลขเป็นบรรทัดฐาน ฉะนั้นคณะกรรมการน้ำระดับชาติจึงถูกมองว่าเป็นผู้รวมศูนย์วิธีคิดเรื่องการจัดการน้ำในเชิงนโยบาย แม้ว่าในทางปฏิบัติจะมีการจัดประชาพิจารณ์เพื่อรับฟังความคิดเห็นของกลุ่มผู้ใช้น้ำและประชาชนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่แต่ก็ถูกมองว่าเป็นเพียงการจัดฉากและสร้างองค์ประกอบเรื่องการมีส่วนร่วม โดยที่การรวมศูนย์การจัดการน้ำยังเป็นหัวใจของนักวิชาการกลุ่มนี้

ความยืดหยุ่นทางหลักเกณฑ์วิธีคิดเรื่องการเก็บค่าน้ำเหมืองฝายวังไฮ

จากการศึกษาพบว่าความยืดหยุ่นและการเก็บค่าน้ำตามหลักการเรื่อง การยอม มีอำนาจและพลังสูงในการเชื่อมร้อยจิตใจให้ชาวนาในลุ่มน้ำรู้สึกร่วมในการแสดงความเป็นเจ้าของฝายวังไฮในฐานะที่เป็นสมบัติหน้าหมู่บ้านของคนในลุ่มน้ำ การจัดการน้ำฝายวังไฮไม่มีการจัดเก็บค่าน้ำที่เป็นกิจลักษณะในความหมายว่าเป็นค่าตอบแทนการใช้น้ำโดยตรง ค่าน้ำของผู้ใช้น้ำในลุ่มน้ำเชียงดาวจึงมีหลายแบบ ได้แก่ การร่วมลงแรงงานทำกิจกรรมเหมืองฝาย การเข้าร่วมการประชุมและแสดงความคิดเห็นในการจัดการเหมืองฝายวังไฮ การเข้าร่วมพิธีกรรมเหมืองฝายและจ่ายเงินค่าบำรุงเหมืองฝายเท่าที่จำเป็นสำหรับค่าใช้จ่ายในพิธีกรรม การยอมอุทิศพื้นที่ในการล้อมเหมืองฝาย เหล่านี้ล้วนเป็นทุนทั้งสิ้นหากแต่วิธีคิดของชุมชนลุ่มน้ำเชียงดาวไม่เอาวิธีคิดเชิงปริมาณเป็นตัวตั้ง แต่ใช้หลักการเรื่องการยอมอันเป็นพื้นฐานของวิธีคิดของชาวบ้านในภาคเหนือเป็นวิธีการในการคิดค่าตอบแทนเหมืองฝายวังไฮ

จากการศึกษาพบว่าข้อเสนอเรื่องการเก็บค่าน้ำและเก็บค่าคืนทุนชลประทานของรัฐมาจากเงื่อนไขเงินกู้ธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย ดังนั้นจึงพบข้อเสนอของนักวิชาการที่สอดคล้องซึ่งได้แก่ กลุ่มที่มีวิธีคิดทางเศรษฐศาสตร์ซึ่งเสนอให้ใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในการกำหนดมูลค่าน้ำโดยหวังว่ารูปแบบและวิธีการทางเศรษฐศาสตร์จะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการน้ำและยังช่วยแก้ไขปัญหาคัดแย้งในการจัดการน้ำ อันได้แก่ 1) การเก็บค่าน้ำ เพื่อจูงใจให้มีการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ 2) การสร้างตลาดซื้อขายน้ำเพื่อเป็นกลยุทธิ์ให้มีการจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ 3) การกำหนดสิทธิที่โอนได้สำหรับผู้ที่ได้สิทธิแต่ไม่มีความจำเป็นในการใช้น้ำสามารถจำหน่ายจ่ายโอนให้แก่ผู้ที่มีความจำเป็นมากกว่าโดยจ่ายเงินแลกเปลี่ยนสิทธิในการใช้น้ำ

วิธีคิดเรื่องการเก็บค่าน้ำแบบปริมาณจึงเป็นวิธีคิดที่มาจากแนวความคิดของคนที่ไม่ทำการเกษตร ที่สำคัญเป็นแนวความคิดที่มาจากคนภายนอกประเทศที่หวังผลประโยชน์จากการปล่อยเงินกู้ให้รัฐบาลไทยนำมาปรับปรุงระบบชลประทานและระบบการจัดการน้ำในประเทศไทย แนวความคิดนี้จึงได้รับการคัดค้านและวิพากษ์วิจารณ์อย่างสูงจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานร่วมกับเครือข่ายองค์กรชาวบ้านลุ่มน้ำภาคเหนือ เนื่องจากการเก็บข้อมูลและการศึกษาจากโครงการชลประทานแม่ลาวซึ่งเป็นโครงการชลประทานนำร่องของโครงการปรับปรุงชลประทานนั้นสวนทางกับข้อมูลจากการศึกษาและคำแนะนำจากธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย เนื่องจากเกษตรกรเสี่ยงกับความไม่คุ้มทุนในการปลูกพืชเนื่องจากราคาผลผลิตไม่มีความแน่นอนและโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวนาในภาคเหนือส่วนใหญ่ไม่ได้ปลูกข้าวเพื่อขาย

ประการที่สอง ผลของวิวิาทะในการจัดการน้ำ

ผลของข้อถกเถียงเรื่องการจัดการน้ำกลายเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่ความกระตือรือร้นของชาวบ้านลุ่มน้ำและองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการสายสิทธิชุมชนในการเปิดพื้นที่สื่อและพื้นที่ทางสังคมมากขึ้นเพื่อนำเสนอข้อมูลให้สาธารณะได้รับข้อมูลทางเลือกที่หลากหลายของการจัดการน้ำ โดยนำเสนอข้อถกเถียงกับวาทกรรมหลักคือทางเลือกในการจัดการน้ำไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอำนาจเงิน เทคโนโลยีและความรู้ทางวิศวกรรมเป็นหลัก แต่ยังมีทางเลือกที่หลากหลาย อันได้แก่ การจัดการคนและสังคม การจัดการที่สอดคล้องกับเงื่อนไขที่เป็นปัญหาเฉพาะของบริบทท้องถิ่น การเปิดพื้นที่ให้สาธารณะชนได้รับรู้มากขึ้นผ่านการประชาสัมพันธ์ การประชุม สัมมนา การผลิตเอกสารเผยแพร่ การวิจัยที่รอบด้าน ทำให้ได้มุมมองและข้อถกเถียงที่รอบด้านมากขึ้น สะท้อนให้เห็นว่าทางเลือกในการจัดการน้ำด้วยฝายยางไม่ใช่วิธีการเดียวเพื่อตอบสนองความต้องการน้ำที่หลากหลายมากขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำเชิงดาวเท่านั้น วิวิาทะนี้ยังนำไปสู่ข้อได้เถียงที่ว่า การจัดการน้ำที่เป็นทางเลือกของชาวบ้านควรมีข้อกำหนดมาจากชาวบ้านและท้องถิ่น การกระจายอำนาจในการบริหารจัดการน้ำในท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่ต้องปรับตัว ยืดหยุ่นและเปลี่ยนแปลงได้ ภายใต้สถานการณ์ใหม่ๆ อำนาจในการต่อรองเรื่องการกระจายอำนาจการบริหารจัดการน้ำที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างรัฐและท้องถิ่นยังเปิดโอกาสให้เครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำจำเป็นต้องเชื่อมร้อยเครือข่าย ผนึกแนวคิด และยุทธศาสตร์การนำเสนอ รวมทั้งการเคลื่อนไหวในพื้นที่ลุ่มน้ำเชิงดาวที่ต่อไปในระดับเครือข่ายและระดับประเทศเพื่อให้ข้อเสนอเรื่องการจัดการน้ำด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถเข้าไปท้าทายวิธีคิดกระแสหลัก ผ่านการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมและปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางวาทกรรมใหม่เพื่อให้วาทกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นปรับเปลี่ยนจากอำนาจที่เป็นรองกลายเป็นทางเลือกหลักของการจัดการน้ำสำหรับประเทศไทยซึ่งกระบวนการเหล่านี้ยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง

ประการที่สาม ทางเลือกในการจัดการน้ำลุ่มน้ำเชิงดาว

ทางเลือกในการจัดการลุ่มน้ำเชิงดาวหมายถึงการจัดการน้ำด้วยการอนุรักษ์และการฟื้นฟูสภาพป่าไม้และที่ดิน การจัดการทางสังคมและการเกื้อกูลระบบนิเวศน์ ด้วยสภาพของการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนแปลง คนในลุ่มน้ำเชิงดาวมีอาชีพที่หลากหลายมากกว่าการดำรงชีวิตที่มาจากภาคเกษตร แต่การเพาะปลูกโดยเฉพาะข้าวเพื่อเป็นอาหารก็ยังเป็นพืชหลัก การปลูกพาณิชย์ที่มีความหลากหลายมากขึ้นทำให้ความต้องการในการใช้น้ำมีความแตกต่างหลากหลาย แก่เหมืองแก่ฝายยังคงมีประสิทธิภาพในการเจรจาต่อรองและแก้ไขปัญหาคด้วยความยืดหยุ่นด้วยวิธีการพูดคุยกันก่อนตามหลักการแก้ปัญหาของคนในหมู่บ้าน ความเปลี่ยนแปลงของอาชีพและเกษตรเชิงพาณิชย์

ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการจัดการทรัพยากรในกลุ่มเชิงดาวสูง แม้ว่าที่นี่จะมีน้ำทำบริบูรณ์เพียงพอ และมีเหมืองฝายที่มีประสิทธิภาพแต่ความเปลี่ยนแปลงทางอาชีพและสังคมลุ่มน้ำทำให้มีปัญหาที่ซับซ้อนมากขึ้น ข้อค้นพบจากงานศึกษานี้นำไปสู่การศึกษาแนวทางทางเลือกในการจัดการน้ำในลุ่มน้ำเชิงดาวที่มีลักษณะเฉพาะของพื้นที่ ซึ่งแม้ว่าในภาคเหนือจะมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่คล้ายคลึงกัน ยังมีความแตกต่างของกรณีปัญหาที่มีลักษณะที่เป็นเงื่อนไขเฉพาะของท้องถิ่นนั้นๆ การศึกษาแนวทางการจัดการน้ำสำหรับประเทศไทยจึงควรให้ความสำคัญกับข้อแตกต่างและหันมาพิจารณาแนวทางที่หลากหลาย วัตถุประสงค์ในการใช้น้ำที่หลากหลายและสิทธิในการเข้าถึงที่หลากหลายในทางปฏิบัติ พร้อมๆ กับการพิจารณาร่างกฎหมายหรือพระราชบัญญัติสอดคล้องกับความหลากหลายที่เป็นเงื่อนไขเฉพาะปัญหาภายใต้บริบทการแย่งชิงทรัพยากรที่มีข้อจำกัด แต่มีการใช้ประโยชน์อย่างเอื้อต่อความสมดุลของระบบนิเวศน์อย่างยั่งยืน

7.2 ข้อเสนอแนะและข้อโต้แย้งเชิงทฤษฎี

ข้อค้นพบจากงานศึกษานี้ได้แสดงให้เห็นถึงข้อเสนอแนะและข้อโต้แย้งทางทฤษฎีในเรื่องการจัดการน้ำ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก “ระบบกรรมสิทธิ์” วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเหมืองฝายวังไฮเป็นตัวแทนระบบคิดและปฏิบัติการเรื่องสิทธิชุมชนอันเป็นเรื่องของสิทธิพื้นฐานในความเป็นมนุษย์และความเป็นกลุ่มชุมชนลุ่มน้ำในการจัดการน้ำอันเป็นพื้นฐานจารีตในการจัดการน้ำที่สอดคล้องกับลักษณะทางภูมินิเวศน์วัฒนธรรมของคนในลุ่มน้ำเชิงดาวที่เป็นธรรมและเกื้อกูลต่อระบบธรรมชาติ ซึ่งข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานศึกษาของ อุไรวรรณ (2528) วันเพ็ญ (2528) ส่องแสง (2529) อุไรวรรณ (2536) ยศ (2542) มุลนิธิพัฒนาภาคเหนือ (2543) อรุณรัตน์ และคณะ (2546) ที่ค้นพบว่าระบบเหมืองฝายวังไฮเป็นสิ่งที่สะท้อนการปรับตัวของชาวบ้านต่อระบบแวดล้อม โดยมีลักษณะของการใช้สิทธิที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนลุ่มน้ำเชิงดาวมากกว่าประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น การเลือกใช้วัฒนธรรมชาติและปรับระบบการจัดการน้ำตามความลาดเทของพื้นที่ทำให้ธรรมชาติไม่ถูกล้างผลาญและยังช่วยรักษาระบบสมดุลระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามข้อค้นพบเหล่านี้ได้เสนอให้หน่วยงานรัฐเข้าไปเรียนรู้กับชาวบ้านในฐานะที่เป็นผู้ที่เชี่ยวชาญกับระบบจัดการน้ำโดยตรงมากกว่าระบบการจัดการน้ำแบบชลประทานหลวงที่ความรู้ความชำนาญในการจัดการน้ำถูกยึดสิทธิไปอยู่ในมือของข้าราชการ

ซึ่งจากงานศึกษายังพบว่ามีกรณีละเมิดสิทธิชุมชนโดยรัฐ โดยการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำครอบคลุมแก่เหมืองฝายเดิมและก่อสร้างฝายท้องถิ่นแล้วแทนที่ด้วยเทคโนโลยีที่ชาวบ้านจัดการเอง

ไม่ได้ อันได้แก่ ฝ่ายยาง ฝ่ายคอนกรีตหรือเขื่อนในหลายพื้นที่ในกลุ่มน้ำเชียงดาวและลุ่มน้ำภาคเหนือ ซึ่งข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานศึกษาของ วันเพ็ญ (2523) พัทรี (2538) สุวาริ (2540) สาโรจน์ (2541) ไชยณรงค์ (2543) พรทิพย์ (2543) อัมพร (2545) ชัยพันธ์ (2545) อนุสรณ์ (2547) ที่พบว่าเมื่อรัฐเข้าไปจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำครอบทับกลุ่มเหมืองฝายเดิมของชาวบ้านทำให้กลุ่มเหมืองฝายเปลี่ยนแปลงสถานะภาพเป็นนายตรวจนา ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในการจัดการน้ำหรือการแบ่งปันโดยพึ่งพิงความสามารถของการจัดการเหมืองฝายได้ดั้งเดิม เมื่อมีปัญหาเรื่องเขื่อนหรือการตกตะกอนหน้าฝายคอนกรีตชาวบ้านมักจะมีปัญหาเพราะว่าเป็นปัญหาที่เกินความสามารถที่จะจัดการได้และใจที่เคียดคิดว่าตนเองเป็นเจ้าของเหมืองฝายร่วมกันก็เปลี่ยนไปโดยพึ่งพิงการจัดการและการร้องขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งได้แก่ งบประมาณ เทคโนโลยีและเจ้าหน้าที่ชลประทานในการจัดการแทน

ข้อค้นพบจากการศึกษาเรื่องสิทธิชุมชนกรณีเหมืองฝายวังไฮยังโต้แย้งแนวทางการศึกษาของ Garrett Hardin (1968) ที่ว่าสิทธิในการเข้าถึงทรัพย์สินของส่วนรวมในฐานะที่เป็นทรัพยากรแบบเปิด (Open Access) จะก่อให้เกิดการใช้อย่างสิ้นเปลืองเพราะแต่ละคนจะเข้าไปใช้เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง เนื่องจากผลการศึกษาของกลุ่มผู้ใช้น้ำกรณีฝายวังไฮพบว่ามีคนหลายกลุ่มมีสิทธิใช้ประโยชน์จากน้ำเหมืองฝาย ซึ่งได้แก่ หนุ่มสาว คนแก่ แม่บ้านและเด็กๆ มีสิทธิใช้น้ำได้ตามประโยชน์ที่เป็นผลพลอยได้จากน้ำที่มากับระบบเหมืองฝาย และชาวบ้านที่ใช้น้ำแบบฟรีๆ ก็ไม่มีใครสูบน้ำไปใช้ประโยชน์ส่วนตัวโดยไม่มีส่วนร่วมในการจัดการเหมืองฝายและทรัพยากรก็ไม่ถูกทำลายลงเนื่องจากทุกคนมีสิทธิใช้น้ำอย่างเสรีบนเงื่อนไขการใช้และดูแลรักษาาร่วมกัน

ข้อค้นพบเรื่องสิทธิชุมชนยังตรงกันข้ามกับข้อเสนอของนักวิชาการกลุ่มที่เสนอเรื่องการจัดการน้ำด้วยการจัดการสิทธิเชิงเดี่ยวอันได้แก่สิทธิรัฐ เอกชนและกำหนดให้เกิดการจัดการสิทธิในน้ำที่สามารถจำหน่าย จ่าย โอน ละการสร้างระบบตลาดน้ำ อันได้แก่ บริษัทปัญญา (2537) ร่างพระราชบัญญัติน้ำ (2536) มิ่งสรรพ ขาวสะอาดและคณะ (2538) มิ่งสรรพ ขาวสะอาด (2544) ชูชีพ พิพัฒน์ศิริ และคณะ (2544) โดยเฉพาะหลักการเรื่องการยอม การจ่ายค่าบำรุงเหมืองฝายที่ชาวบ้านเหมืองฝายวังไฮไม่ได้ใช้เงินสดเสมอไป ระบบตลาดน้ำและการจำหน่ายจ่ายโอนกรรมสิทธิ์ในน้ำจึงไม่จำเป็นสำหรับชุมชนลุ่มน้ำเชียงดาว

ประเด็นที่สอง “แนวคิดกระแสโลกาภิวัตน์และกระแสท้องถิ่นนิยม” ผลจากการศึกษาพบว่าแม้การจัดการน้ำด้วยเขื่อนหรือเทคโนโลยีที่ต้องการงบประมาณสูงซึ่งจำเป็นต้องกู้เงินจากองค์กรแหล่งทุนข้ามชาติซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการหลอมรวมเข้ากับระบบทุนนิยมโลกนั้น จะมีอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงนโยบายการจัดการน้ำของประเทศไทยและถูกทำให้เชื่อว่าการจัดการ

นำด้วยเทคโนโลยีเป็นสัญลักษณ์ของการพัฒนาที่ตาม หากแต่ยังมีการต่อต้านจากท้องถิ่น โดยเฉพาะกลุ่มเหมืองฝายที่ไม่ยอมรับเทคโนโลยีขนาดใหญ่อันเป็นสัญลักษณ์ของการพัฒนาในการจัดการน้ำ แต่อย่างไรก็ตามแม้กลุ่มเหมืองฝายวังไฮจะปฏิเสธฝายอย่างอันเป็นสัญลักษณ์ของการพัฒนาที่ปราศจากการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำในท้องถิ่นนั้นก็ยากที่จะปฏิเสธอิทธิพลของการพึ่งพาทุนข้ามชาติในเรื่องของเกษตรเชิงพาณิชย์ อันได้แก่ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และเมล็ดพันธุ์ในการปลูกพืชแบบเกษตรพันธสัญญา จากการศึกษาพบว่าแม้คณะกรรมการเหมืองฝายวังไฮและเครือข่ายองค์กรชาวบ้านภาคเหนือจะออกมาปฏิเสธเงินทุนเงินกู้เรื่องการจัดการน้ำจากต่างประเทศแต่ก็ไม่อาจที่จะปฏิเสธการแทรกซึมของวัฒนธรรมการใช้ชีวิตแบบโลกาภิวัตน์ที่บุกทะลวงเข้าสู่ท้องถิ่นอย่างรวดเร็ว จากการศึกษาพบว่าในพื้นที่ศึกษามีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วผ่านสื่อโฆษณาสินค้าทางโทรทัศน์ วัฒนธรรมการใช้โทรศัพท์มือถือ ในขณะที่เดียวกันการเกษตรเชิงพาณิชย์ก็ได้รับความนิยมเป็นกระแสหลักในกลุ่มน้ำเชียงดาว

กระแสโลกาภิวัตน์ต่อท้องถิ่นในภาพรวมแล้วจึงเป็นทั้งกระแสที่ถูกต่อต้านในเชิงสัญลักษณ์และปฏิบัติการในขณะเดียวกันชุมชนลุ่มน้ำเชียงดาวก็ซึมซับรับเอาไว้ในวิถีชีวิตอย่างยากที่จะต้านทานอันเนื่องมาจากการครอบงำของสื่อ การบริโภคนิยมและนโยบายของรัฐบาลนั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ อานันท์ (2544) อภิญา (2546) พัฒนา (2546) ผาสุก (2546) ซึ่งพบว่าโลกาภิวัตน์ในฐานะพัฒนาการมาจากระบบทุนนิยมได้เริ่มต้นเข้ามาหาประโยชน์กับทรัพยากรในประเทศไทยผ่านกลไกของระบอบอาณานิคมและเปลี่ยนแปลงเป็นกลไกตลาดในปัจจุบันซึ่งส่งผลต่อมาดลงของบทบาทภาครัฐเนื่องจากได้ทำลายบทบาทหลักของชาติในฐานะที่เป็นผู้ปกป้องทุนชาติผ่านการควบคุมของสถาบันตลาด ธนาคารโลก ธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย รวมทั้งองค์กรทุนข้ามชาติอื่นๆ อย่างไรก็ตามได้ถูกต่อต้านจากกระแสชุมชนท้องถิ่นที่ไม่ได้มีนัยความหมายเพียงเพื่อการยื่นหยัดต่อสู้เพื่อความอยู่รอดเท่านั้นแต่ยังหมายความถึงการเสนอทางเลือกเพื่อปฏิรูปไปสู่ระเบียบสังคมใหม่โดยสงวนที่ว่างให้กับความแตกต่างหลากหลายของวัฒนธรรมและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ทั้งยังเรียกร้องให้คนไทยกลับไปให้ความสำคัญกับท้องถิ่น เช่น การพึ่งตนเอง การปฏิเสธลัทธิบริโภคนิยม การฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านรวมทั้งการหวนกลับของแนวคิดเรื่องชาตินิยมในการต่อต้านการครอบงำของบริษัทข้ามชาติ

ประเด็นที่สาม “แนวคิดเรื่องกระบวนการสร้างคำอธิบาย ความหมายและความชอบธรรมของกลุ่มต่างๆ” จากงานศึกษานี้พบว่ามีการบวนการของวาทกรรมการพัฒนากระแสหลักได้แก่การสร้างคำอธิบายความชอบธรรมในโลกของทุนนิยม นั้นหมายถึง การใช้เทคโนโลยีในการจัดการน้ำ การวัดปริมาณและการสร้างมูลค่าของน้ำในฐานะทรัพยากรที่เป็นสินค้าและมีมูลค่าทาง

เศรษฐกิจ คำนึงการนิยามความหมาย “น้ำ” ในตรรกแบบทุนนิยมจึงเกี่ยวข้องกับ ปริมาณ ระยะเวลา และสิทธิในความเป็นเจ้าของแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดที่สามารถจำหน่ายโอน ได้ทั้งในเชิงปัจเจก หรือกลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาและข้อเสนอของ มิ่งสรรพ (2538) อติศรี และดิเรก (2538) วันชัย (2538) มิ่งสรรพ (2544) ชูชีพและคณะ (2544) งานเหล่านี้ยังสนับสนุนแนวคิดของ ฮอบส์ที่ชี้ว่าปัจเจกสมควรเป็นผู้มีสิทธิเพราะว่าปัจเจกเป็นผู้มีเหตุผล (Ratioanality) สามารถที่จะใช้ ธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Utility Maximizing) และเกิดประโยชน์สูงสุดจึงต้องให้สิทธิแก่ ปัจเจก

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาสอดคล้องเรื่องกระบวนการในการต่อต้านวาทกรรมการ พัฒนาระแสหลักที่สอดคล้องกับงานศึกษาของ ไชยรัตน์ (2543) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าวาทกรรมการ พัฒนาระแสหลักได้ถูกท้าทาย ตั้งคำถามและสำรวจตรวจสอบการสร้างความหมายของการพัฒนา ที่มาจากธนาคารโลกและธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชียจากตัวแทนคณะกรรมการเหมืองฝายวังไฮ ร่วมกับเครือข่ายองค์กรชาวบ้านลุ่มน้ำภาคเหนือ ทั้งในรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้าน การเดินขบวนบนท้องถนน การออกแถลงการณ์การเผยแพร่รณรงค์ในรูปแบบของสิ่งตีพิมพ์ หนังสือ และบทความ รวมทั้งการใช้เครื่องมือโลกาภิวัตน์โจมตี ต่อต้าน เปิดโปงข้อมูลข่าวและทำลาย ความชอบธรรมขององค์กรเหล่านี้ ทั้งยังสอดคล้องกับงานศึกษาของ Carol M. Rose (1994) ที่ ชี้ให้เห็นว่าการนิยามความหมายของสิทธิเป็นเพียงเรื่องเล่า (Story Telling) และเป็นสิ่งที่กลุ่มคนใน สังคมสร้างขึ้น (Social Construction) เมื่ออยากให้เรื่องที่เราเป็นอย่างไรก็เล่าเรื่องนั้นให้แก่คนฟัง และพยายามทำให้เรื่องเล่านั้นถูกคนอื่นยอมรับมากกว่า เนื่องจากในสังคมมีการโต้เถียงกัน ตลอดเวลาในรูปแบบของ “วาทกรรม” อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาค้นพบว่าเรื่องเล่าของคณะกรรมการ เหมืองฝายวังไฮและการต่อต้านวาทกรรมการพัฒนาของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านลุ่มน้ำภาคเหนือ ไม่ใช่แค่ความพยายามในการสร้างความชอบธรรมให้แก่ “เรื่องเล่า” เท่านั้น แต่ยังเป็นความพยายาม ในการที่จะรักษา “ทุน” อันเป็นพื้นฐานของสังคมไว้เพื่อให้ลูกหลานจะได้ใช้ต่อไปอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

7.3 ข้อเสนอต่อการพัฒนาสังคม

ประเด็นแรก ผู้ศึกษาเสนอให้รัฐให้ความสำคัญต่อการจัดการน้ำในลุ่มน้ำเชิงผืนดินที่มีผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาในพื้นที่มาร่วมกันพูดคุยและแก้ไขปัญหานั้นรัฐน่าจะมีกฎหมายออกมา รับรองสิทธิของชุมชนในการจัดการน้ำ โดยไม่ต้องไปขึ้นกับเงื่อนไขของการรวมศูนย์ในการจัดการ น้ำในระดับชาติเพราะเป็นเรื่องที่ไกลตัวของชาวบ้านในพื้นที่ รัฐควรพิจารณาว่ากลุ่มเหมืองฝายเป็น

กลุ่มที่มีศักยภาพในการจัดการน้ำอย่างคืออยู่แล้วซึ่งสอดคล้องกับจารีตดั้งเดิมของคนในลุ่มน้ำภาคเหนือ รัฐจึงต้องยกเว้นไม่อ้างอิงสิทธิรัฐไปครอบสิทธิของชุมชน ไม่ควรครอบการจัดการหรือปลูกสร้างสิ่งก่อสร้าง เช่น ฝ่ายคอนกรีตหรือเขื่อนมาซ้อนทับการจัดการน้ำของชาวบ้านเพราะเป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณ กำลังคน โดยเปล่าประโยชน์และจากหลายพื้นที่ที่ยังมีผลกระทบต่อคนในชุมชนลุ่มน้ำเชียงดาวและระบบนิเวศน์มากกว่าที่จะเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน โดยตรง ดังนั้นรัฐควรมีพื้นที่ให้ชาวบ้านได้จัดการทรัพยากรของตนเองเนื่องจากหลักฐานจากงานวิจัยในหลายพื้นที่ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่ารัฐจัดการน้ำแล้วสร้างปัญหาให้กับชาวบ้าน

ประเด็นที่สอง เนื่องจากปัญหาในการจัดการน้ำในปัจจุบัน ถามว่าถ้าเราสามารถผลักดันเรื่องการจัดการน้ำให้อยู่ในมือของชาวบ้านแล้วเท่ากับว่าเราสามารถที่จะรักษาทุนทางธรรมชาตินี้ไว้เพื่อแบ่งปันและใช้ร่วมกัน แต่อย่างไรก็ตามทราบเท่าที่เกษตรกรหรือสมาชิกหมู่เหมืองฝายวังไฮยังทำการเกษตรแบบพาณิชย์ ความมั่นคงในการผลิตของชุมชนลุ่มน้ำเชียงดาวกลับแปรผันไปกับความผันผวนของตลาดซึ่งส่วนใหญ่จะมีราคาต่ำและทำให้ชาวนาขาดทุน ถึงแม้ว่ากลุ่มเหมืองฝายจะเป็นกลุ่มที่มีพลังในการจัดการน้ำที่เป็นธรรม แต่เมื่อเผชิญกับปัจจัยด้านการตลาดที่ไม่เป็นธรรมและปัญหาที่ดินหลุดมือชาวนาออกไปมากขึ้นเนื่องจากต้องการเงินสดเข้ามาใช้จ่ายมากขึ้นทำให้เป็นหนี้สินมากขึ้น ผู้ศึกษาจึงเสนอให้มีการรณรงค์ร่วมกลุ่มเกษตรกรเรื่องการปลูกพืชปลอดสารพิษโดยอาศัยวัสดุจากธรรมชาติ ไม่ซื้อเมล็ดพันธุ์และปุ๋ยจากนายทุนเพื่อลดค่าใช้จ่าย เน้นการปลูกพืชหลายชนิดในแปลงเดียวเพื่อบำรุงดินและสร้างความหลากหลายทางอาหาร รวมทั้งเลี้ยงสัตว์หลายชนิด จัดสมดุลย์ระหว่างการผลิตเพื่อขายและการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพ ลดรายจ่ายเรื่องการเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากสารตกค้างของยาพิษและยามาแมลง

ประเด็นที่สาม การจัดการน้ำต้องทำร่วมกับการจัดการป่าและการจัดการที่ดินโดยยึดหลักการที่ไม่ต้องลงทุนด้านการเงินแต่อาศัยทุนที่ชาวบ้านมีอยู่แล้วอันได้แก่ แรงงานในการผลิตความเชื่อเรื่องพื้นที่หน้าหมู่บ้านและพิธีกรรม ศาสนา ประเพณี การรณรงค์ให้เกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องสิทธิในการจัดการดิน น้ำ ป่า และทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นฐานของรัฐธรรมนุญ ทั้งนี้รัฐจะต้องจัดสรรงบประมาณเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนให้เรื่องข้อมูลข่าวสารและความรู้ทางวิชาการที่เป็นประโยชน์พร้อมกับเรียนรู้ไปกับชาวบ้านด้วยในลุ่มน้ำเชียงดาว ที่สำคัญข้าราชการต้องมองคนเป็นคน มองทรัพยากรว่าเป็นทุนชีวิตของคนในลุ่มน้ำ ฉะนั้นจะต้องมีการฟื้นฟูอย่างเป็นระบบและให้ความสำคัญต่อสายสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าจะมองทรัพยากรธรรมชาติว่ามีไว้เพื่อการจัดการและสร้างรายได้เพียงด้านเดียว

ประเด็นที่สี่ หากจำเป็นต้องมี พรบ.น้ำ ผู้ศึกษาเสนอให้องค์กรพัฒนาเอกชนและตัวแทนคณะกรรมการเหมืองฝายวังไฮและเครือข่ายองค์กรชาวบ้านลุ่มน้ำเป็นผู้ร่างกฎหมายขึ้นมา โดยเน้น

ความสอดคล้องกับนิเวศน์วัฒนธรรมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น ทั้งต้องรองรับสิทธิของชุมชนในการจัดการน้ำ การที่รัฐยกอำนาจในการร่างกฎหมายน้ำให้กับนักวิชาการเป็นผู้รับเหมาไปจัดทำนั้น เท่ากับรัฐมีความเชื่อในไสยศาสตร์ทางวิชาการมากกว่าเชื่อชาวบ้านที่เป็นเจ้าของพื้นที่และผู้ปฏิบัติการ โดยตรง เรามีความล้มเหลวเรื่องการพัฒนาประเทศแบบศรัทธาและเชื่อมั่นกับอำนาจของความรู้จากภายนอกชุมชนมาากพอแล้ว เช่น ความรู้แบบวิศวกรรมชลประทาน ความรู้แบบเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น ฉะนั้นผู้เขียนจึงไม่เห็นด้วยที่หน่วยงานทางวิชาการจะเป็นผู้ร่างกฎหมาย ผู้ศึกษาจึงเสนอให้เครือข่ายองค์กรชาวบ้านลุ่มน้ำพัฒนาข้อเสนอทางกฎหมายที่มาจากฐานล่าง โดยตรงมากกว่าที่จะวิ่งไปตามวิพากษ์วิจารณ์คณะกรรมการน้ำที่รัฐจัดตั้งและวิพากษ์กฎหมายของรัฐเท่านั้น แต่ชาวบ้านในฐานะที่เป็นผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญและผู้ที่ต้องได้รับผลกระทบโดยตรงจากการจัดการน้ำของภาครัฐก็ควรร่างกฎหมายของตนเองเสนอเข้าไปโดยให้นักวิชาการเป็นผู้ให้คำแนะนำ และเป็นแนวร่วมในการสื่อสารกับภาครัฐ